

дичні посібники (рекомендації, вказівки) про порядок виконання окремих видів робіт (наприклад, перевірок, контрольної діяльності та ін.); 9) схеми, креслення, графіки; 10) нормативно-довідкові матеріали; 11) бібліографічні покажчики; 12) класифікатори; 13) стандарти; 14) норми; 15) макети; 16) зразки; 17) рецепти (склад, наприклад, порошоків для обробки слідів рук, ніг, транспортних засобів та ін).

У особливій формі відображуються результати науково-практичних розробок. Це прилади, установки, різного роду пристрої для оптимізації пізнавальних, профілактичних та інших спеціальних дій органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю, та ін. Такі розробки здійснюються для обслуговування перелічених органів, однак для успішного використання їх результатів у сфері боротьби зі злочинністю потрібна попередня апробація, а потім і впровадження одержаних результатів у практику діяльності правоохоронних органів.

Г. МАТУСОВСЬКИЙ, проф., зав. сектора НДІВПЗ

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ДОСЯГНЕНЬ НАУКИ І ТЕХНІКИ У БОРОТЬБІ З ЕКОНОМІЧНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Боротьба з економічними злочинами є одним з головних напрямків забезпечення економічної безпеки держави. У цьому зв'язку науково-методичне забезпечення ефективної діяльності правоохоронних і контролюючих органів по виявленню і розкриттю економічних злочинів (передбачене, розділами VI, X (пп. 70, 71 та ін.) Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996—2000 роки) набуває особливого значення і актуальності.

Для забезпечення цілеспрямованих досліджень проблеми боротьби з економічною злочинністю необхідно виходити із положень Конституції України (ст. 17), Концепції (основ державної політики) національної безпеки України (схваленої постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 р.) у частині, що стосується економічної безпеки. При цьому наукові дослідження необхідно впроваджувати стосовно основних напрямків державної політики національної безпеки у економічній сфері:

— недопущення незаконного використання бюджетних коштів і державних ресурсів, їх переміщення у тіньову економіку;

— контроль за експортно-імпортною діяльністю, спрямованою на підтримку важливих для України пріоритетів і захист вітчизняних виробників;

— боротьба з протиправною економічною діяльністю, протидія витоку національних матеріальних, фінансових та інших ресурсів, який не контролюється.

Дані напрямки державної політики визначають кримінальну політику у боротьбі з економічною злочинністю, зміст і розвиток системи Особливої частини чинного Кримінального кодексу і проєкту нового Кримінального кодексу (розробленого робочою групою Кабінету Міністрів України) у частині, що стосується економічних злочинів, відповідальність за які передбачено нормами КК про злочини проти власності і злочини у сфері господарської діяльності та ін.

Неефективність системи регулювання економічних відносин, тінізація та криміналізація окремих сфер економічної діяльності, намагання кримінальних елементів взяти під контроль економіку складають пряму загрозу для національної безпеки. Труднощі у забезпеченні економічної безпеки виникають як наслідок малоефективності заходів, що вживаються правоохоронними і контролюючими органами, зокрема у боротьбі з економічною злочинністю, на що було вказано у Розпорядженні Президента України від 25 лютого 1997 р. «Про незадовільний стан виконання заходів щодо боротьби зі злочинністю». У зв'язку з цим Академії правових наук України спільно з Національною академією наук України вказаним Розпорядженням доручено проаналізувати тематику дослідження проблем запобігання злочинності, її організованим формам і корупції, скоригувати наукову роботу з цих питань. Це стосується і досліджень у сфері боротьби з економічною злочинністю.

Актуальність дослідження цієї проблеми визначається потребою оперативного розшукувих і слідчих органів у підвищенні ефективності виявлення і розкриття економічних злочинів шляхом залучення даних різних галузей знань для розробок і вдосконалення криміналістичних методик.

Мета досліджень полягає в створенні концепції і структури науково-прикладної програми, яка має визначати можливість використання відповідних наукових галузей (математики, інформатики, кібернетики, економіки, соціології та ін.), найновіших їх методів з метою створення методик виявлення і розслідування економічних злочинів певних видів, які являють собою найбільшу небезпеку для економіки, у тому числі з ознаками корупції. Такі дослідження слід визначити пріоритетними, у зв'язку з чим доцільно утворити науковий центр зі збирання та переробки інформації про досягнення науки і техніки з метою використання їх у боротьбі з економічною злочинністю. Важливе значення у дослідженні

мають розробка та обґрунтування понятійного апарату і основної термінології.

«Злочини у сфері економіки та фінансів» — термін, який застосовується у Комплексній 'цільовій програмі, — частка загальної злочинності, сукупність корисливих діянь, що посягають на економічні відносини, які охороняються кримінальним законом 'незалежно від форм власності і видів діяльності суб'єктів у сфері виробництва, обміну, обслуговування, виконання майнових обов'язків.

Співвідношення понять економіки та фінансів слід розглядати як ціле і частину, оскільки фінансові відносини у процесі створення і використання фондів грошових коштів є одним з різновидів економічних відносин.

Розглянуте поняття визначається також як «злочин у сфері економіки». Аналогічно використовується поняття «економічні злочини» у криміналістичній літературі, офіційних публікаціях. Цей термін використовується у найменуванні структурних підрозділів органів внутрішніх справ по боротьбі з економічними злочинами.

У відповідних главах чинного КК і 'розділах його проекту, що підготовлений Робочою групою Кабінету Міністрів України, застосовується відповідна економічна термінологія: «товарний ринок», «продукція», «товари», «підприємницька діяльність», «оподаткування», «податки», «фінансові ресурси», «фінансово-господарські документи», «комерційна таємниця», «валютні цінності», «валютні операції», «валютний рахунок», «цінні папери», «правила торгівлі», «ціни», «тарифи», «знижки», «надбавки», «націнки», «конкуренція», «банкрутство», «господарські, фінансові угоди», «фінансова неспроможність».

Слід також зазначити, що термінологічно поняття «економічний та фінансовий», а також «господарський» у законодавстві України застосовуються як окремо, так і у різних сполученнях, які відображають ту чи іншу особливість описуваного явища: «фінансова діяльність» — ст. 8 Закону України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні», «фінансово-господарська діяльність» — ст. 3 Закону України «Про аудиторську діяльність»; «господарська діяльність» — ст. 1 Закону України «Про підприємства в Україні»; «фінансово-економічний контроль» — ст. 1 Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» та ін.

Основним джерелом інформації про потреби слідчої практики у методах розслідування економічних злочинів є вивчення самої практичної сфери боротьби з економічною злочинністю за допомогою аналізу статистичних даних про розслідування і судовий розгляд кримінальних справ; опитування (інтерв'ювання) практичних працівників.

В процесі вивчення практики боротьби з економічними злочинами виникає важлива проблема використання об'єктивних, всебічних, повних статистичних даних. Сучасний рівень статистичного аналізу економічних злочинів та інших правопорушень не відповідає потребам боротьби з ними. Існуючі декілька відокремлених систем обліку не дають змоги здійснити єдину систему обліку і звітності суду, правоохоронних і контролюючих органів, сконцентровану в Держкомстаті України. Статистичні дані у розділі «Криміногенна ситуація», повідомлення Держкомстату України «Соціально-економічне становище України у 1996 році» мають лише узагальнюючі статистичні дані, які не відображають стан економічної злочинності за всіма видами злочинів, передбачених нормами КК.

Для усунення таких недоліків Комплексною цільовою програмою Держкомстату та правоохоронним органам запропоновано «запровадити уніфіковану систему державної статистичної звітності про стан злочинності, передбачивши єдиний для правоохоронних органів облік злочинів і осіб, що їх вчинили, рух кримінальних справ і матеріалів про злочини». Це потребує внесення доповнень та змін в законодавчі акти про статистику, які передбачали б проведення статистичного обліку, необхідного для об'єктивного аналізу показників за всіма окремими видами і формами економічних злочинів і адміністративних правопорушень.

Вивчення об'єктивних потреб слідчої практики у наукових розробках криміналістичних проблем можливо науково-метричними методами аналізу слідчої практики, судово-експертних проваджень, наукових публікацій по методиці розслідування злочинів. Ці методи стають особливо актуальними при розробці програми вдосконалення методик розслідування економічних злочинів.

За даними опиту практичних працівників і науково-метричних досліджень, найбільшу потребу складають розробки методики розслідування злочинів. На цей розділ криміналістики випадає майже половина потреб, у той час як на загальні питання криміналістики, криміналістичну техніку, криміналістичну тактику експертні дослідження складають разом біля 55 % потреб. Попит практики і запропоновування, які містяться у наукових розробках по методиці розслідування, відповідно співвідносяться як 45,0 % і 8,0 %. Таким чином, вони характеризуються майже 5—6-кратним співвідношенням.

Характерним є те, що кількість публікацій з питань економічних експертиз значно відстає від досліджень з інших видів експертиз і має тенденцію до зниження, що не задовільнює потреб практики. У зв'язку з цим доцільно утворити

наукову групу по вивченню шляхів розвитку різних видів (податкової, банківської та ін.) судово-економічної експертизи.

Стосовно до методик розслідування економічних злочинів відзначена тенденція у ще більшому ступені виявляється внаслідок природного «старіння» цих методик, у змінених обставинах економічних відносин; виявлення раніш невідомих злочинів, способів; змін, які вносяться у кримінальне законодавство, додатків до нього, коли методичні рекомендації по розслідуванню тільки-но почали розроблюватися.

Слід підкреслити, що опитування працівників слідчих органів, прокурорів, що здійснюють нагляд за додержанням законів при розслідуванні, значною мірою співпадає з даними науково-метричних досліджень.

З проблемою співвідношення запитів практики на розробку методик розслідування і задовільнення таких потреб пов'язано питання про реальну забезпеченість правоохоронних органів науковими методичними рекомендаціями. Така забезпеченість являє собою положення, при якому, з одного боку, плануються і проводяться комплексні дослідження наукових проблем боротьби з економічною злочинністю в рамках науково-правового циклу і суміжних галузей знань (що особливо підкреслює значення міжнаукових зв'язків), і, з другого — здійснюються розробки окремих методів, розслідування економічних злочинів різних видів, експрес-методик збирання і аналізу ознак, які можуть вказувати на правопорушення, злочинні діяння.

Динаміка злочинності, зміна її структури під впливом різних чинників економічних, соціальних, політичних — постійно впливають на її стан при загальній тенденції до зростання, підвищення латентності. Викладене ставить перед вченими-юристами та суміжних галузей завдання розробки нових підходів до наукових досліджень. Наукові розробки методик розслідування окремих видів економічних злочинів доцільно розглядати у трьох основних видах: дисертаційно-монографічні дослідження; навчальна література (підручники, навчальні посібники); методичні, практичні посібники.

Найбільш повну систематизовану картину таких розробок дає перший з названих видів досліджень. Із 89 кандидатських дисертацій (захищених на вчених радах колишніх радянських республік), присвячених методиці розслідування, розкрадання у різних галузях, за станом на 1986 р., 25 % досліджень припадає на наукові установи та навчальні заклади України.

За період з 1986 по 1996 рр. криміналістами України проведені дослідження по розробці методик розслідування економічних злочинів: податкових, кредитно-банківських, валютних та ін., за які передбачена кримінальна відповідальність за новим законодавством. Але ця наукова діяльність не жо-

б'рдинувалась і не заохочувалась. Таке становище можливо виправити, якщо створити координаційне бюро з питань узгодження тематики та напрямків дослідження проблем методички виявлення, розкриття, розслідування та криміналістичної профілактики економічних злочинів, в тому числі з ознаками корупції та вчиненими організованими злочинними угрупованнями.

Методики розслідування розкрадання, які розроблені до 90-х років, хоча й являють собою значний науковий і методичний потенціал, потребують істотної переробки. Це ж стосується створення нових методик у зв'язку з корінними перетвореннями у сфері економіки, формах власності, змінами у структурі злочинності, механізмах та способах здійснення і приховування корисливих посягань на власність, які здійснюються матеріально відповідальними і посадовими особами (ст. ст. 84, 86¹ КК).

Із кількості робіт, присвячених розслідуванню і передбачених розділом «Господарські злочини», наближаються до сучасних вимог дисертаційні роботи з методички розслідування кредитно-банківських злочинів (1995 р.). Крім цього, слід відмітити роботи по методиці розслідування приховування валютної виручки, податкових злочинів, розслідування контрабанди і корупційних діянь у сфері економічної діяльності.

В 1997 р. має бути завершена робота над підручником «Криміналістика. Тактика і методика розслідування», до якого увійшли розділи з методички розслідування економічних злочинів.

Особливо виникає питання про проведення економіко-криміналістичного аналізу відповідних законопроектів, у зв'язку з чим доцільно увести поряд з кримінологічною та іншими експертизами законопроектів також експертування їх з питань криміналістичного захисту економічних відносин, законної економічної діяльності.

В. ГАРАШУК, канд. юрид. наук
(НЮА України)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Корупція — одне з найнебезпечніших для держави явищ. Вона підриває авторитет державного апарату, дискредитує його діяльність, руйнує основні принципи, на які спирається усяка демократична держава, — принципи рівності громадян перед законом, справедливості, безупередженості правосуддя та ін. Крім цього, корупція завдає державі та суспільству великої економічної та політичної шкоди, серйозно гальмує